

शोधनिर्देशक
गिरिराज पौडेल
उपप्राध्यापक, त्रि.वि.

‘दोषी चश्मा’ कथासङ्ग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरूको चारित्रिक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दोस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तोता

कृष्णमाया ढकाल
परीक्षा रोल नं. : ५५००७६
त्रि.वि. दर्ता नं. : २१७८५-९८
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगन्ज, बाँके
वि.सं. २०६८
शैक्षिक सत्र : २०६४।०६६

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षकी छात्रा कृष्णमाया ढकालले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'दोषी चश्मा' कथासङ्ग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरुको चारित्रिक अध्ययन नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६८।११।

शोधनिर्देशक

गिरिजाज पौडेल

उपप्राध्यापक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षकी छात्रा कृष्णमाया ढकालद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत 'दोषी चश्मा' कथासङ्ग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरुको चारित्रिक अध्ययन नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निमित्त स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....

गिरिराज पौडेल
शोधनिर्देशक

.....

बाह्य परीक्षक

.....

गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति- २०६८।११।

कृतज्ञताज्ञापन

‘दोषी चश्मा’ कथासङ्ग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरूको चारित्रिक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज मानविकी तथा सामामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि आफ्नो व्यस्त समयका बीच पनि यो शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा आफ्ना अमूल्य समय मेरो निम्त अति नै सौहार्दपूर्ण निर्देशन एवम् ज्ञानवर्द्धक सल्लाह, सुझाव र सामग्री दिएर अविस्मरणीय सहयोग गर्नुहुने शोधनिर्देशक गिरिराज पौडेल साथै सम्पूर्ण गुरुवर्गप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । उहाँहरूले लगाउनु भएको गुण म कहिल्यै बिर्सने छैन ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक गिरिराज पौडेलज्यूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोधपत्र तयार गर्ने समयमा सदैव प्रेरणा, सहयोग प्रेम दिनुहुने आदरणीय माता धना ढकाल पिता यादवप्रसाद ढकालप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । त्यसैगरी शोधकार्यमा सहयोग गर्नुहुने मेरा श्रीमान् ठण्डीराज जमरकट्टेल ज्यूप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा ‘दोषी चश्मा’ कथासङ्ग्रह सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्दा अविस्मरणीय सहयोग गर्नुहुने छोरा असीम जमरकट्टेल र आशिष जमरकट्टेलप्रति आभारी छु । उहाँहरूले सहयोग नगरेको भए मेरो यो अध्ययन पूरा हुने थिएन ।

कुनैपनि भर्को नमानेर छिटोछरितो र शुद्ध रूपमा टङ्कण गरी सहयोग गर्नु हुने न्यु लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक सविन लुङ्गेललाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज नेपाली विभागसमक्ष पेस गर्दछु ।

२०६८।११।

कृष्णमाया ढकाल
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

सङ्क्षेपीकरण-सूची

<u>सङ्क्षेपीकृत शब्द</u>	<u>साङ्केतिक अर्थ</u>
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
ऐ.	ऐजन्
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वि.प्र.	विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला

विषयसूची

परिच्छेद एक शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	२
१.७ शोधपत्रको औचित्य र महत्व	४
१.८ शोधपत्रको र सीमा	४
१.९ सामग्री सङ्कलन	४
१.१० शोधविधि	४
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	४

परिच्छेद दुई

कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको कथाकारिता र कथायात्राको परिचय

२.१ परिचय	६
२.२ कथालेखनको प्रेरणा र प्रभाव	७
२.३ व्यक्तित्व	१०
२.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	१०
२.३.१.१ स्रष्टा व्यक्तित्व	१०
२.३.१.१.१ कथाकार व्यक्तित्व	११
२.३.१.१.२ उपन्यास व्यक्तित्व	१३
२.३.१.१.३ कवि व्यक्तित्व	१७
२.३.१.१.४ आत्मवृत्तान्तकार व्यक्तित्व	१८
२.३.१.१.५ निवन्धकार व्यक्तित्व	२०
२.३.१.२ द्रष्टा व्यक्तित्व	२१
२.३.२ राजनीतिज्ञ व्यक्तित्व	२२
२.३.२.१ राजनीतिक व्यक्तित्व	२३

२.३.२.२ कानुनी तथा वकिल व्यक्तित्व	२४
२.४ विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको कथायात्रा	२६
२.४.१ प्रथमचरण (वि.सं.१९८७-१९९५)	२७
२.४.२ दोस्रो चरण (वि.सं.१९९६ -२००६)	२८
२.४.३ तेस्रो चरण (वि.सं.२००७-२०३९)	२९
२.५ विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको कथागत प्रवृत्तिहरू	३२
२.५.१ फ्रायडवादी कथाकार	३२
२.५.२ अचेतन मनको विश्लेषण गर्ने कथाकार	३३
२.५.३ मानवजीवनमा यौन शक्तिको भूमिकामा विश्वास गर्ने कथाकार	३४
२.५.४ कथामा मनोरचना र मनोग्रन्थिलाई यथार्थमा समायोजन गर्ने कथाकार	३५
२.५.५ कथामा मानसिक द्वन्द्वको प्रधानता उजागर गर्ने कथाकार	३६
२.६ विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको कथामा पाइने कथात्मक प्रवृत्तिहरू	३७
२.६.१ मनोवैज्ञानिकता	३७
२.६.२ सामाजिकता	३८
२.६.३ अभिनय कौशलता	३९
२.६.४ प्रकृति प्रेम/ प्रकृति चित्रण	४०
२.६.५ तर्किकता	४२
२.६.६ प्रतीकात्मकता	४३
२.६.७ लघुता/संक्षिप्तता	४४
२.६.८ यथार्थवादिता	४५
२.६.९ मौलिकता	४६
२.६.१० व्यङ्ग्यात्मकता	४७
२.७ सैद्धान्तिक मानकका आधारमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथाप्रवृत्तिको सामान्यीकरण	४९
२.८ विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको जीवनी र आख्यानकारिता विचको अन्तरसम्बन्ध	५१
२.९ आधुनिक नेपाली कथाको प्रारम्भिक उत्थान र सम्बर्द्धनमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला	५४

परिच्छेद तीन

दोषी चशमा कथा संग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरूको वर्गीकरण र समीक्षात्मक अध्ययन

३.१ कथामा प्रयुक्त पात्रहरू र तिनको महत्व	५७
३.२ साहित्यिक विधामा पात्रको चरित्र-चित्रण	५९
३.३.१ लिङ्गका आधारमा	६५
३.३.२ कार्यका आधारमा	६५

३.३.३ प्रवृत्तिका आधारमा	६६
३.३.४ स्वभावका आधारमा	६६
३.३.५ जीवन चेतनाको आधारमा	६६
३.३.६ सामाजिक सम्बन्धका आधारमा	६६
३.३.७ आसन्नताका आधारमा	६७
३.३.८ आवद्धताका आधारमा	६७
३.४ दोषी चशमा कथा सङ्ग्रहमा प्रयुक्त प्रमुख पात्रहरूको पात्रविद्यानगत विवरण तालिका	६७
३.५ दोषी चशमा कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कथाहरूको समीक्षात्मक अध्ययन	६९
३.५.१ कथाको रचना विधान	६९
३.५.१.१ संरचना	७०
३.५.१.१.१ कथावस्तु वा कथानक	७०
३.५.१.१.२ पात्र वा चरित्र	७१
३.५.१.१.३ दृष्टिविन्दु	७२
३.५.१.१.४ सारवस्तु	७३
३.५.१.२ रूप विन्यास	७४
३.५.२ दोषी चशमा कथा सङ्ग्रहको समीक्षा	७४
३.५.२.१ दोषी चशमा कथाको समीक्षा	७५
३.५.२.२ विहा कथाको समीक्षा	७७
३.५.२.३ हरिदत्त	७८
३.५.२.४ प्रेम	७८
३.५.२.५ कर्नेलको घोडा	७९
३.५.२.६ 'पवित्रा'	८०
३.५.२.६ 'होड'	८१
३.५.२.८ 'कथा'	८३
३.५.२.९ ' पुस्तक '	८४
३.५.२.१० 'स्कूलमास्टर'	८५
३.५.२.११ 'मधेशतिर'	८६
३.५.२.१२ 'सिपाही'	८७

परिच्छेद चार

‘दोषी चश्मा’ कथा सङ्ग्रहमा प्रयुक्त पात्रहरूको चारित्रिक अध्ययन

४.१ परिचय	८९
४.२ दोषी चश्मा कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत प्रमुख पात्रहरूको पात्र विधानगत बर्गीकरण तालिका	८९
४.३ प्रमुख पात्रहरूको चारित्रिक अध्ययन	९१
४.३.१ “दोषी चश्मा” कथाका प्रमुख पात्र केशवराज हुन् । उनको चरित्र चित्रण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।	९१
४.३.१.१ केशवराज	९१
४.४ ‘बिहा’	९२
४.४.१ कटकबहादुर	९२
४.४.२ “म पात्र”	९२
४.५ ‘हरिदत्त’	९३
४.५.१ हरिदत्त	९४
४.६ प्रेम	९४
४.६.१ रामनाथ	९५
४.७ ‘कर्नेलको घोडा’	९६
४.८ ‘पवित्रा’	९७
४.९ ‘होड’	९८
४.९.१ पद्मा	९८
४.१०. ‘कथा’	९९
४.१०.१ ऋषि	९९
४.११ ‘पुस्तक’	१००
४.११.१ ‘म’ पात्र	१००
४.१२ ‘स्कूलमास्टर’	१०१
४.१२.१ नन्दराज	१०१
४.१३ ‘सखी’	१०२
४.१३.१ ‘चन्द्रकुमारी’	१०२
४.१४ ‘स्वेटर’	१०३
४.१४.१ ‘मैया’	१०३
४.१५ बौलाह	१०४

४.१६ मधेसतिर	१०५
४.१६.१ "विधुवा"	१०५
४.१७ सिपाही	१०६
४.१७.१ सिपाही	१०६

परिच्छेद छ
उपसंहार

१०८-११३

सन्दर्भग्रन्थसूची